

A MAGYARORSZÁGON ALIG ISMERT NEANDER-VÖLGYIEK NYOMÁBAN

AGNÈS LAMOTTE¹ – MESTER ZSOLT²

Magyar Régészet 9. évf. (2020), 2. szám, pp. 56–59.

A neander-völgyi ember (Homo neanderthalensis) Európában fejlődött ki a heidelbergi ember (Homo heidelbergensis) leszármazottjaként. Az anatómiailag modern emberek (Homo sapiens) kb. 40 ezer évvel ezelőtti bevándorlásáig egyedüli emberfajként lakta a kontinenst az Atlanti-óceán partvidékétől a Kaukázusig, és még azon is túl. A középső paleolitikum korszakából (250–35 ezer évvel napjaink előtt) ránk maradt, a régészeti lelőhelyeken feltárt kulturális maradványok mind a neander-völgyiek képességeiről és tudásáról tanúskodnak. Kulturális hagyományaik sokszínűségét leginkább a kőeszközök mutatják meg. Bár ezekre általánosan jellemző, hogy a magkőről leválasztott szilánkon készültek (szilánkeszközök), ám a megmunkálás módjában jelentős különbségek ismerhetők fel. Ezen különbségek alapján három nagy technikai tradíció különböztethető meg: az apró eszközöket készítő (Taubachien), az egyoldali kidolgozású (Moustérien) és a kétoldali kidolgozású (Micoquien) iparok.

Földrajzi helyzetének köszönhetően a Közép-Duna-medencében fekvő Magyarország területén mind a három technikai tradícióhoz tartozó embercsoport élt. Az 1970-es évekig azonban csak az apró eszközös és az egyoldali kidolgozású (unifaciális) tradíciók váltak ismertté a nemzetközi hírű középső paleolitikus lelőhelyek – Tata, Érd és a Suba-lyuk barlang – leletei által. A kétoldali kidolgozású (bifaciális) iparok felismerését Európa-szerte sokáig hátráltatta az a tény, hogy az eszközök között levélhegyek is találhatóak, amelyek miatt az ilyen lelőhelyeket a második világháború előtt általában a késői felső paleolitikus korú Solutréen kultúrához sorolták be. Majd az 1950-es évek új ásatásai nyomán kiderült, hogy ezek a bifaciális levéleszközök a Nyugati-Kárpátok régiójában egy néhány ezer évvel idősebb felső paleolitikus kultúrához, a Szeletienhez tartoznak. Így volt ez Magyarországon a Dunántúlon, a Gerecse hegységben fekvő Jankovich-barlang levéleszközeinek esetében is mindaddig, amíg az 1970-es években Gáboriné Csánk Veronika ki nem mutatta, hogy egy középső paleolitikus, bifaciális eszközös kultúrát, a Jankovichient képviselik. Ugyanebben az időben az ország északkeleti részén, a Bükk hegység keleti hegylábi területein több lelőhelyen gyűjtött felszíni leletanyagok tanulmányozásakor Ringer Árpád egy másik középső paleolitikus, kétoldali kidolgozású ipart ismert fel, amelyet Bábonyien kultúráként írt le a leggazdagabb leletanyagot szolgáltató Sajóbáony-Méhész-tető lelőhelyről elnevezve (1. kép).

1. kép. Sajóbáony látképe a Méhész-tető paleolitikus lelőhelyéről (fotó: Szolyák P.)

Míg a Jankovichienben csak a levéleszközöket készítették kétoldali kidolgozással, addig a Bábonyienben a levéleszközök mellett megtalálhatók a Micoquien iparok jellegzetes bifaciális kései (Keilmesser) is. Az 1980-as évek folyamán Ringer Árpád végzett ásatásokat a kultúra néhány fontosabb nyílt színi lelőhelyén, de részletes publikáció ezekről nem született. Ugyanis a Bábonyien felfedezésével Magyarországon is előtérbe került a Szeletien eredetének a kérdése. Mivel a Micoquien-Szeletien származási kapcsolatot a morvaországi lelőhelyek esetében már

¹ Université de Lille, Centre de recherche HALMA. E-mail: agnes.lamotte@univ-lille.fr

² Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Régészettudományi Intézet. E-mail: mester.zsolt@btk.elte.hu

igazolták az 1970-es évek cseh kutatásai, logikus volt a magyarországi Szeletien gyökereit is a Bábonyienben keresni. Ezt a hipotézist erősítette, hogy a Szeletien és a Bábonyien lelőhelyei ugyanabban a régióban találhatóak, valamint mindkét ipar kedvelt nyersanyaga a kelet-bükki kvarcporfir (metariolit) volt.

1997–98-ban Ringer Árpád és Brian Adams (Illinois-i Egyetem, USA) vezetésével újabb ásatást végeztek Sajóbáonyban és Mályiban elsősorban a Bábonyien kronológiai helyzetének a tisztázására. A közvetlen korhatározás nem sikerült, de a közvetett módon nyert termolumineszcenciás koradatok alapján Ringer Árpád 130 ezer és 93 ezer év közé datálta

2. kép. Francia–magyar ásatás Sajóbáony-Méhész-tetőn 2019-ben (fotó: Mester Zs.)

3. kép. A T1 szelvény feltárása (fotó: Mester Zs.)

az ipart. A 2000-es évek elejétől kezdve új terepi kutatások a Cserhát hegységben (kb. 100 km-re nyugatra a Bükkötől) olyan nyílt színi lelőhelyeket fedeztek fel, ahol a Micoquien jellegzetes eszköz-típusai fordultak elő. Ráadásul a kőnyersanyagok között fontos szerepet játszott az említett kelet-bükki kvarcporfir (metariolit). Felvetődött a kérdés, vajon ezek a kőegyüttesek is a Bábonyienhez tartoznak, vagy egy másik, a Micoquien körhöz tartozó ipart képviselik. Világossá vált azonban, hogy nem ismerjük elég részletesen a Bábonyient ahhoz, hogy erre megadhassuk a választ.

Emiatt választottuk a Bábonyien lelőhelyek vizsgálatát a 2019-ben indult francia–magyar kutatási együttműködési projekt fő célkitűzéséül (2. kép). A „Magyarország paleolitikuma” régészeti misszió az együttműködő intézmények – Franciaországból a Lille-i Egyetem, a párizsi Muséum national d’Histoire naturelle (Országos Természettörténeti Múzeum) és a Lyon-i Egyetem, valamint Magyaror-

4. kép. Mintavételezés az S1 szondában a rétegsor elemzéséhez (fotó: Mester Zs.)

5. kép. Áttetsző limnoszilitből készült levélhegy megtalálás után (fotó: T. Desmadryl)

szágról a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem, a miskolci Herman Ottó Múzeum és a Miskolci Egyetem – 17 szakemberét fogja össze az ősrégészet és a földtudományok területéről. A projekt keretében ásatásokat végzünk a Bábonyien kultúra kulcslelőhelyein, hogy megismerjük a régészeti leletanyagok rétegtani összefüggéseit. A lelőhelyképző (tafonómiai) folyamatoknak és az ipar rétegtani-kronológiai helyzetének a tisztázásához különböző laboratóriumi elemző módszerekkel vizsgáljuk a rétegsor üledékeit. Rekonstruáljuk az őskörnyezeti viszonyokat, hogy megértsük az emberek alkalmazkodási stratégiáit. A köeszközegyüttesek részletes technológiai és tipológiai vizsgálatát használati-nyom-elemzéssel egészítjük ki annak érdekében,

hogy rekonstruáljuk a Bábonyien kultúra embercsoportjainak a technikai viselkedését, a kulturális tradícióikat és a létfenntartási tevékenységeiket. A magyarországi lelőhelyeket összehasonlító vizsgálatoknak vetjük alá közép-európai és tágabb európai léptékben az őstörténeti folyamatok megértése céljából. Ezeket a kutatásokat 2019-ben a kultúra névadó lelőhelyén Sajóbáony-Méhész-tetőn kezdtük el (3–5. kép).

A „Le Paléolithique de la Hongrie” régészeti misszió projekt Franciaország Európai és Külügyminisztériumának a finanszírozásával valósul meg. A magyarországi partnerintézmények hozzájárulásán kívül a projekt a terepi munkáihoz a Budapesti Francia Intézet és a miskolci Őstörténeti Tudományok Egyesülete értékes támogatását is élvezi.

AJÁNLOTT IRODALOM

Bartucz, L., Dancza, J., Hollendonner, F., Kadić, O., Mottl, M., Pataki, V., Pálosi, E., Szabó, J. & Vendl, A. (1938). *A cserépfalui Mussolini-barlang (Subalyuk)*. Geologica Hungarica Series Palaeontologica 14. Budapest: Editio Instituti Regii Hungarici Geologicae.

Gábori, M. (1976). *Les civilisations du Paléolithique moyen entre les Alpes et l'Oural*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Gáboriné Csánk, V. (1970). Az érdi középső-paleolit telep. *Budapest Régiségei* 22, 9–50.

Gáboriné Csánk, V. (1984). A Remete Felső-barlang és a „dunántúli Szeletien”. *Budapest Régiségei* 26, 5–32.

Gyenis, Gy. & Hajdu, T. (2017). *Emberré válás. Az ember biológiai és kulturális evolúciója*. Budapest: Archaeolingua.

Jöris, O. (2006). Bifacially backed knives (Keilmesser) in the Central European Middle Palaeolithic. In N. Goren-Inbar & G. Sharon (eds.), *Axe Age: Acheulian Tool-making from Quarry to Discard* (pp. 287–310). London – Oakville: Equinox.

Kozłowski, J. K. (2006). Les Néandertaliens en Europe centrale. In B. Demarsin & M. Otte (dir.), *Neanderthals in Europe. Proceedings of the International Conference Held in the Gallo-Roman Museum in Tongeren (September 17–19th 2004)* (pp. 77–90). E.R.A.U.L. 117, Liège: Université de Liège.

Agnès Lamotte – Mester Zsolt • A Magyarországon alig ismert neander-völgyiek nyomában

Kozłowski, J. K. (2014). Middle Palaeolithic variability in Central Europe: Mousterian vs Micoquian. *Quaternary International* 326–327, 344–363. <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2013.08.020>

Markó, A. & Péntek, A. (2004). Raw material procurement strategy on the Palaeolithic site Legénd–Káldytanya (Cserhát Mountains, Northern Hungary). *Praehistoria* 4–5, 165–177.

Markó, A., Péntek, A. & Béres, S. (2002). Chipped stone assemblages from the environs of Galgagyörk (Northern Hungary). *Praehistoria* 3, 245–257.

Mester, Zs. (2008). A Suba-lyuk vadászai: két kultúra, két világ. In Baráz Cs. (szerk.), *A Suba-lyuk barlang. Neandervölgyi ősember a Bükkben* (pp. 85–98). Eger: Bükki Nemzeti Park.

Mester, Zs. (2014). Le Szélétien. In M. Otte (dir.), *Néandertal / Cro-Magnon – La Rencontre* (pp. 149–188). Paris: Errance.

Otte, M. (1996). *Le Paléolithique inférieur et moyen en Europe*. Párizs: Armand Colin.

Ringer, Á. (1983). *Bábonyien. Eine mittelpaläolithische Blattwerkzeugindustrie in Nordostungarn*. Dissertationes Archaeologicae Ser. 2 (11). Budapest: ELTE Régészeti Intézet. <http://dx.doi.org/10.17204/dissarch.1983.1>

Ringer, Á. (2014). Sajóbábony és a Bábony régészeti kultúra. In Rémiás T. (szerk.), *Sajóbábony az őskortól napjainkig* (pp. 65–97). Miskolc – Sajóbábony: Dominium.

Ringer, Á. & Adams, B. (2000). Sajóbábony-Méhéztető, eponymous site of the Middle Palaeolithic Bábonyian industry: microwear studies made on tools found at the site during the 1997 excavation. *Praehistoria* 1, 117–128.

Vértes, L. (Hrsg.) (1964). *Tata. Eine mittelpaläolithische Travertin-Siedlung in Ungarn*. Archaeologia Hungarica 43, Budapest: Akadémiai Kiadó.